

علت‌شناسی وقوع جاسوسی از منظر جامعه‌شناسی جنایی

محمد علی دوستی^۱

محمد جعفر ساعد^۲

علی نجفی توانا^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۰۵ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۶/۲۰

چکیده

علت‌شناسی وقوع جرم جاسوسی از منظر جامعه‌شناسی جنایی، مستلزم شناخت عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر این جرم است. ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق، اسنادی و کتابخانه‌ای و روش آن توصیفی - تحلیلی است. پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که علت وقوع جرم جاسوسی از منظر جامعه‌شناسی جنایی چیست؟ نتایج حاصله از این تحقیق نشان داده است که فشار عوامل اجتماعی موجب انگیزش افراد برای مبادرت به جرم جاسوسی می‌شود. انگیزه مالی از رایج‌ترین انگیزه‌های جاسوسی است. برخی از افراد به دلیل فشار ناشی از مشکلات مالی و برخی دیگر فارغ از هر گونه فشار مالی (تنها به دلیل زیاده خواهی یا طمع ورزی) مرتکب جرم جاسوسی می‌شوند. نظر از وجود یا عدم فشارهای اجتماعی، بیشترین تهدیدات جاسوسی متوجه افرادی است که با انگیزه بشر دوستانه، میهن پرستی یا ایدئولوژیک اقدام به جاسوسی می‌کنند، زیرا این افراد نسبت به دیگر جاسوسان از انگیزه مستحکم‌تر و پایدارتری در جاسوسی برخوردارند.

کلید واژه‌ها

علت‌شناسی، جاسوسی، جاسوس، اطلاعات، فشارهای اجتماعی.

^۱ گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mstar7021@gmail.com

^۲ گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول):

m.j.saed@gmail.com

^۳ گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ali.najafitavana@gmail.com

مقدمه

جاسوسی از جمله جرایمی است که از گذشته تا کنون نگرانی دولت‌ها را در پی داشته است. جاسوسی از جرایم سازمان یافته و فرا ملی است که آثار مخرب بی‌شماری به امنیت و منافع ملی کشورها تحمیل می‌کند. سرویس‌های اطلاعاتی با هدایت و سازماندهی عملیات‌های جاسوسی موجب نقض قوانین داخلی کشورها می‌شوند. هدف از جاسوسی دولت‌ها، دستیابی به اطلاعات طبقه‌بندی شده کشورهای دیگر در زمینه‌هایی از جمله نظامی، هسته‌ای، اقتصادی یا آسیب رساندن به آنان از طریق اقدامات تروریستی، خرابکاری، حملات سایبری، اغتشاشات و ... است. یکی از کارشناسان اطلاعاتی عنوان نموده‌است: «جاسوسی را باید هنری جذاب دانست. جاسوسی به یقین حرفه‌ای است که تنها با گزینش درست و ارائه آموزش اصولی به مستخدمین امکان پذیر است. اگر حرفه جاسوسی به درستی اجرا گردد، دارای تمامی ویژگی‌های یک مهارت حرفه‌ای خواهد بود. به هر ترتیب، حرفه جاسوسی اصولاً حرفه‌ای تخصصی است.» (کوپر و دلینجر، ۱۳۸۰: ۹) پس از جنگ جهانی دوم، تصورات مختلفی از علت جاسوسی افراد و ویژگی‌های شخصیتی آنان در ذهن کارشناسان اطلاعاتی شکل گرفت، ولی جدی به آن پرداخته نشد. در ابتدا، باور عموم بر این بود که ایدئولوژی به ویژه نوع «کمونیستی» آن در پس باور جاسوسان علت جاسوسی است. همچنین عده‌ای اعتقاد داشتند که علت جاسوسی، «هم جنس بازی» است. در نهایت، کارشناسان اطلاعات امنیتی ایالات متحده به این باور رسیدند که اکثر جاسوسان با انگیزه «مالی» اقدام به جاسوسی می‌کنند. (ساجدی و سادات، ۱۳۹۵: ۱۹۳) از نظر «هریگ»^۱ یک سوم از جاسوسی‌ها ناشی از فشارهای ناشی از رویدادهای مهم زندگی است که معمولاً شش تا هشت ماه قبل از اینکه فرد درگیر جاسوسی شود، اتفاق می‌افتند. این رویدادهای منفی شامل مرگ یا بیماری لاعلاج یکی از دوستان نزدیک یا یکی از اعضای خانواده، جدایی از همسر یا طلاق، جدایی فیزیکی طولانی مدت از همسر، اختلافات زناشویی، جابجایی فیزیکی، تهدید به خودکشی، نامزدی یا ازدواج جدید، رابطه عشقی جدید، رابطه خارج از ازدواج و مواردی از این قبیل است. (Herbig, 2008: 42) رفتارهای جاسوسی همواره با یک محرک آغاز می‌شوند. محرک‌ها در برگیرنده حالاتی از بحران‌ها، حوادث استثنایی مثبت و منفی زندگی و شرایط نامطلوب کاری هستند. با این حال، بیشتر رویدادهای معمولی یا موقعیت‌هایی مانند مشکلات مالی، شکست‌های شغلی، رفتار ناعادلانه یک کارفرما یا سرپرست نیز ممکن است محرک باشد. هر محرکی اگر یک واکنش ایجاد کند، می‌تواند برانگیزنده باشد. هر حادثه یا موقعیتی می‌تواند محرکی برای وقوع جرم جاسوسی باشد. این رفتار در صورت موفقیت آمیز بودن ممکن است که مرتکب را برای تکرار جرم ترغیب کند. با این حال، درک این نکته مهم است که تأثیر رویدادها و موقعیت‌ها نسبت به همه افراد یکسان نیستند و هر حادثه‌ای یا موقعیتی به یک محرک تبدیل نمی‌شود. برای تبدیل یک رویداد یا

^۱ Herbig

موقعیت به یک محرک باید به نحوی با زمینه‌های فرد (نیازها، باورها، ارزش‌ها و ایدئولوژی) همخوانی داشته باشد. (Danesy, 2022: 122) هدف از نگارش این تحقیق، بررسی علت وقوع جاسوسی از منظر جامعه‌شناسی جنایی است. اهمیت تحقیق حاضر از نظر کاربردی این است که کمک شایانی به جامعه اطلاعاتی برای شناخت علت اجتماعی وقوع جرم جاسوسی در مراکز حساس کشور می‌کند. فرضیه تحقیق حاضر این است که علت اجتماعی جرم جاسوسی، انگیزه مالی است.

پیشینه پژوهش

حسب بررسی به عمل آمده تا کنون تحقیقی تحت عنوان علت شناسی وقوع جاسوسی از منظر جامعه شناسی جنایی نگاشته نشده است. تحقیقات مرتبط با عنوان این پژوهش عبارتند از:

۱- **هریگ^۱ (۲۰۰۸):** نویسنده در تحقیقی تحت عنوان «تغییرات در جاسوسی توسط آمریکایی‌ها:

۲۰۰۷-۱۹۴۷» اقدام به بررسی سوابق ۱۷۳ نفر از شهروندان آمریکایی نموده که طی سال‌های ۱۹۴۷ الی ۲۰۰۷ به اتهام جاسوسی دستگیر شده‌اند. تمرکز این گزارش بر تغییرات روند جاسوسی از سال ۱۹۹۰ الی ۲۰۰۷ در مقایسه با دو دوره جنگ سرد است. یافته‌ها نشان داده است که بیشتر جاسوسان از سال ۱۹۹۰ به دلیل وابستگی‌ها، ارتباطات و روابط خارجی (عدم وفاداری به آمریکا) جاسوسی کرده‌اند.

۲- **هریگ (۲۰۱۷):** نویسنده در تحقیقی تحت عنوان «گسترش طیف جاسوسی توسط آمریکایی‌ها:

۲۰۱۵-۱۹۴۷» اقدام به بررسی سوابق ۲۰۹ نفر از جاسوسان آمریکایی از نظر نحوه استخدام، سطوح مجوز، شیوه ارتکاب جرم و پیامدهای جاسوسی آنان نموده است. در بخش دوم گزارش به جاسوسی کلاسیک، نشت اطلاعات، عمل به عنوان عامل یک دولت خارجی، جاسوسی اقتصادی و نقض قوانین حاکم اشاره نموده است.

۳- **جانسون^۲ و گوستافسون^۳ (۲۰۲۲):** نویسندگان در پژوهشی تحت عنوان «جاسوسی

اروپایی‌ها ۲۰۲۱-۲۰۱۰» اقدام به تحلیل و بررسی داده‌های زیربنایی مربوط به ۶۲ نفر جاسوسان اروپایی طی سال‌های ۲۰۱۰ الی ۲۰۲۱ نموده‌اند. در این تحقیق، جاسوسان از نظر ویژگی‌های شخصی، انگیزه‌ها، شیوه‌های دسترسی، ارتباطات و هم‌تایان خارجی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. این مطالعه نشان داده است که عمده جاسوسان اروپایی مشابه ایالات متحده عمدتاً مردان (۹۵٪) بوده‌اند. میانگین سنی جاسوسان ۳۰ تا ۳۹ سال بوده است.

¹ Herbig

² Jonsson

³ Gustafsson

پویش اجمالی مفاهیم نظری

جاسوس: جاسوس، «آن که اخبار و اطلاعات کسی یا مؤسسه‌ای و یا کشوری را مخفیانه گردآوری و به شخص یا مؤسسه و یا کشور دیگر اطلاع دهد.» (معین، ۱۳۸۷: ۳۷۳) در تعریفی دیگر، جاسوس «به شخصی گفته می‌شود که در پوشش‌های متقلبانه یا مخفیانه و به نفع خصم در صدد تفحص و تجسس پیرامون اسرار یا تحصیل اطلاعات یا اشیاء یا سایر مدارک و اسناد مربوط به استعداد و توانایی‌های نظامی، اقتصادی و فرهنگی مربوط به یک کشور و انعکاس آنها به کشور دشمن باشد.» (ولیدی، ۱۳۷۳: ۱۰۶)

جاسوسی: «جاسوسی به جمع‌آوری و تملک اطلاعات و تعلیمات اسناد قابل استفاده یک کشور خارجی بر ضد امنیت خارجی کشور دیگر گفته می‌شود.» (گارو، ۱۳۴۳: ۶۹۴) «جاسوسی می‌تواند به عنوان گردآوری فریبکارانه اطلاعات به صورت آگاهانه و به درخواست یک دولت یا سازمان متخاصم یا اقدام‌آنجایی که مضمون به گردآوری در هدف هستند، تعریف شود.» (Demarest, 1996: 325-6)

اطلاعات: «اطلاعات عبارت است از جمع‌آوری و پردازش آن بخش از اخبار مربوط به کشورهای خارجی و عوامل آنها که دولت برای سیاست خارجی، امنیت ملی و انجام فعالیت‌های مخفی در خارج برای تسهیل اجرای سیاست خارجی و حفاظت از فرایند، محصول و همچنین اشخاص و سازمان‌های زیربط که در برابر افشای غیر مجاز به آن نیاز دارند.» (Bimfort, 1958: 78) اطلاعات فرایندی است که به واسطه انواع خاصی از اخباری که برای امنیت ملی اهمیت دارد درخواست، جمع‌آوری و تحلیل می‌شود و در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد. (Lowenthal, 2002: 8)

انگیزه: تمایلات جسمانی و نیازهای درونی و رغبت‌ها، انگیزه‌هایی هستند که ما را وادار به عمل می‌کنند. این تمایلات موجب تقدّم یک رفتار نسبت به رفتار دیگر می‌شوند. این قوای محرکه، از درون انسان نشأت می‌گیرند و منجر به بروز واکنش‌های متفاوت در فرد می‌شوند. در زندگی روزمره یکی به مدرسه، یکی به محل کار و دیگری به دنبال خرید می‌رود. با اندکی دقت متوجه خواهیم شد که هر یک از این افراد را عامل خاصی وادار به نوعی فعالیت کرده است. نوع و میزان فعالیت آنها به میزان قدرت تحریک آن عامل بستگی دارد. این عامل را «انگیزه» می‌نامند. بنابر این، انگیزه عبارت است از: «محرکی که موجب فعالیت و عمل انسان می‌شود.» (شالچیان، ۱۳۷۳: ۱۹۳) انگیزه، حالتی از ذهن است که بر روی انتخاب‌های فرد و تصمیم‌گیری او تأثیر می‌گذارد. (ساجدی و سادات، پیشین: ۱۰)

چارچوب نظری

مطالعه سوابق تعدادی از جاسوسان نشان داده است که برخی از آنان تحت تأثیر فشار عوامل اجتماعی مرتکب جرم جاسوسی شده‌اند. در این پژوهش، علت‌شناسی وقوع جرم جاسوسی با سنجه نظریه فشار

«رابرت مرتون»^۱ مورد بررسی قرار می‌گیرد. نظریه فشار با این گزاره آغاز می‌شود که جرم اصولاً پدیده‌ای اجتماعی است و انسان‌ها ذاتاً منحرف نیستند، بلکه در اثر فشار ناشی از آمال و آرزوها و عدم امکان دستیابی به آنها از طریق قانونی مرتکب رفتار مجرمانه می‌شوند. مرتون، تنش ناشی از شکاف بین آمال و آرزوهای قانونی و وسایل دستیابی به آنها را تئوری فشار می‌نامد. (آدابی، ۱۳۹۳: ۲۰۷) در این نظریه، جرم حاصل فرایند آسیب‌های اجتماعی است. افراد قربانی تحت فشارهای مرتبط با فرصت‌های ساختاری و فرایندهای فرهنگی که امکان دستیابی به اهداف خاص را به آنها نمی‌دهد، مرتکب جرم می‌شوند. در واقع، نظریه فشار انعکاس دیدگاه‌های جامعه‌شناسی کیفری و جرم‌شناسی، بحث در مورد نقش مهاجرت، انقلاب، فقر، بیکاری، فرهنگ‌ها، خرده فرهنگ‌ها و ... است که از محورهای مهم نظریه فشار تلقی می‌شوند. (نجفی‌توانا، ۱۳۹۷: ۹۱) مرتون نوعی سنخ‌شناسی انتزاعی را برای بیان واکنش‌هایی تدوین کرد که افراد با هدف هم سنگ ساختن شیوه‌ها و اهداف از خود نشان می‌دهند. دورنمای این سنخ‌شناسی، توصیف گونه‌های متفاوت سازگار شدن افراد با اهداف، وسایل و شیوه‌ها بود. از نظر مرتون هنگامی که افراد تحت فشارهای اجتماعی قرار می‌گیرند، به شیوه زیر واکنش نشان می‌دهند:

- ۱- سازش‌کاری: شیوه افرادی است که اهداف تعریف شده فرهنگی و همچنین شیوه‌های نهادینه دستیابی به آنها را می‌پذیرند.
- ۲- نوآوری: واکنش افرادی است که اهداف تعریف شده فرهنگی را می‌پذیرند، اما از شیوه‌ها و وسایل نهادینه دستیابی به آنها بی‌بهره‌اند. لذا، برای دستیابی به اهداف به وسایل و شیوه‌های ابداعی (رفتار مجرمانه) متوسل می‌شوند.
- ۳- مناسک‌گرایی: واکنش افرادی است که اهداف تعریف شده فرهنگی را می‌پذیرند، اما می‌دانند که توان دسترسی به آنها را ندارند. با این وجود، بدون توجه به عواقب کار، همچنان در طلب وسایل و شیوه‌های نهادینه بر می‌آیند.
- ۴- کناره‌گیری: واکنش افرادی است که اهداف تعریف شده فرهنگی، وسایل و شیوه‌های نهادینه دستیابی به آنها را نمی‌پذیرند، اما در عین حال به شیوه‌های گوناگونی از جامعه دوری می‌کنند.
- ۵- شورش: شیوه افرادی است که اهداف، شیوه‌ها و وسایل نهادینه در جمع خود را جایگزین اهداف و شیوه‌های مرسوم در جامعه می‌کنند. به تعبیر دیگر برای دستیابی به اهداف یادشده، وسایل و شیوه‌های خاص خود را به کار می‌گیرند. (وایت و هینز، ۱۳۹۸: ۸-۱۵۶) در این پژوهش سعی بر این است که علت‌شناسی وقوع جرم جاسوسی با بهره‌گیری از نظریه فشار مرتون در قالب «واکنش نوآورانه افراد به هنگام مواجه شدن با فشارهای اجتماعی» مورد واکاوی قرار گیرد.

¹ Robert Merton

۱- عوامل اجتماعی مؤثر در وقوع جرم جاسوسی

محیط اجتماعی به محیط اجتماعی عمومی و شخصی تقسیم می‌شود. محیط اجتماعی عمومی برای همه افراد مشترک است ولی محیط اجتماعی شخصی، خاص هر فرد است و ممکن است با دیگران متفاوت باشد. (گسن، ۱۳۹۲: ۱۸۲) جرم شناسی جامعه‌شناسانه از سابقه غنی در بررسی متغیرهای جمعیت شناختی و گروهی با مسئله جرم و جنایت برخوردار است. متغیرهایی مانند سن، جنس، نژاد، وابستگی‌های قومی، وضعیت اجتماعی و اقتصادی رابطه معناداری با مقوله‌های خاص و الگوهای مجرمانه دارند. علاوه بر این، جرم شناسی جامعه شناسانه عوامل موقعیتی یا محیطی مانند زمان، مکان و شرایط محیطی را مورد بررسی قرار می‌دهد. با این حال، سهم عمده جرم شناسی جامعه شناسی، تمرکز بر موضوعاتی در خصوص توزیع نابرابر قدرت در جامعه است که این موضوع اغلب به چگونگی تعریف جرم و نحوه اجرای قوانین مرتبط با آن می‌پردازد. (بارتل، ۱۴۰۰: ۸-۳۷) عوامل اجتماعی مؤثر در وقوع جاسوسی مستند به سوابق افرادی که به اتهام جاسوسی شناسایی و دستگیر شده‌اند، عبارتند از:

۱-۱- **انگیزه بشردوستانه:** موضع افرادی که با انگیزه بشر دوستانه اقدام به جاسوسی می‌کنند، موضع «شهروندی جهانی» است. شهروندی جهانی، یک موضع اخلاقی و سیاسی است که در آن واقعیت‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی جهانی ایجاد می‌کند که افراد، جوامع و دولت‌های ملی بر اساس ملاحظات جهانی تصمیم‌گیری کنند. شهروند جهانی به پیوستگی فرهنگ‌ها و کاهش تمایزات فرهنگی تأکید می‌کند. مرزهای سیاسی و جغرافیایی ملت‌ها را بیش از پیش بی‌ربط می‌بیند و هویت خود را متعلق به شهروندان یک مکان خاص تحت هویت جامعه جهانی تصور می‌کند. افرادی که به اسرار ملت خود خیانت می‌کنند، اعمال خود را در یک سطح اخلاقی بالاتر و تحسین برانگیزتر از وفاداری به یک ملت می‌پندارند. (Herbig, 2017:173) «ادوارد جوزف اسنودن»^۲ بحث انگیزترین چهره عمومی جامعه آمریکایی بود که در سال ۲۰۱۳ هزاران اطلاعات طبقه‌بندی شده را فاش نمود. مطالعات نشان داده است که نسل‌های جوان معتقدند که او فردی سیاسی و قهرمان بود. به رغم متهم شدن به جاسوسی، نظر سنجی‌های جهانی نشان داده است که نظرات نسبت به او مثبت است. مطالعات نشان داده است که کارمندان برخوردار از احساس ارزشمند، سخت‌تر کار می‌کنند. (Noonan, 2018: 1) اسنودن در خصوص انگیزه‌اش از افشای اطلاعات سازمان جاسوسی سیا می‌نویسد:

آگاه و هوشیار شده بودم، من عاشق کشورم و خدمت به مردم هستم، کافی است به شجره دودمانم نگاهی بیندازید تا ببینید چه زنان و مردانی همه عمرشان را صرف خدمت به میهن کرده‌اند. من در پیشگاه این ملت سوگند یاد کردم که نه به دولت و نه به هیچ شرکتی بلکه به مردم میهن خود وفادار

¹ Global Citizenship

² Edward Joseph Snowden

باشم. در قبال قانون اساسی که حقوق شهروندی را محترم می‌دارد و آزادی‌های فردی را مقدّس می‌داند، این گونه همه اصولش پایمال شده بود. بدتر این که من هم به عنوان مهره‌ای در این کار شریک بودم. آن همه تلاش، آن همه سال‌ها... چگونه می‌توانستم قراردادهای محرمانه‌ام را با آن سوگند مقدّس یک جا بنشانم؟ این وفاداری شایسته که بود؟ شرکت یا ملت؟ کجا اخلاق ایجاب می‌کرد که سوگندم را بشکنم؟ آن قدر در این کار اندیشه کردم تا جوابش را به دست آوردم و به این نتیجه رسیدم که روی آوردن به مطبوعات و جراید نه کاری خارق‌العاده و نه افراطی است. با این عمل نه دولت و نه آژانس امنیت ملی را خراب می‌کنم. با این اقدام این فرصت را پیدا کردم که دولت و آژانس را اصلاح کنم و به اصول بنیادی شان برگردانم. سنجه و معیار وجود آزادی در هر کشوری، میزان احترام به حقوق شهروندان آن کشور است. من به کمک همین دستاویز، انگشت اتهام خود را به سوی دولتی می‌گیرم که باید حقوق شهروندی را به رسمیت بشناسد و حدود خود را بر پایه آن تعریف کند. همان چیزی که در زمان انقلاب و جنگ‌های استقلال آمریکا اسمش را «آزادی» گذاشتند. حالا معتقدم که نام آن در زمانه انقلاب اینترنتی باید «حریم خصوصی» باشد. (اسنون، ۱۳۹۸: ۱۷) «آلن نون می»^۱ فیزیکدان بریتانیایی شاغل در پروژه «منهتن»^۲ که در سال ۱۹۴۶ به اتهام جاسوسی به نفع سرویس جاسوسی شوروی سابق دستگیر و به ۱۰ سال کار سخت محکوم شد، در اعترافات مکتوب خود برای سرویس جاسوسی انگلیس نوشته است: «همه ماجرا برای من بسیار درد آور بود و من تنها به این دلیل دست به این کار (جاسوسی) زدم که احساس کردم با این کار می‌توانم سهمی در ایمنی بشر داشته باشم. قطعاً من این کار را به خاطر منفعت انجام ندادم.» این ایده که دستیابی شوروی به سلاح هسته‌ای به ایمنی بشر کمک می‌کند، دیدگاهی نبود که عده زیادی در غرب در آن شریک باشند. (معاونت پژوهش و تولید علم، ۱۳۹۵: ۲۴)

۲-۱- سکس: تمامی اشکال آن تقریباً در تمام نقاط جهان طعمه‌ای بس پر قدرت در اختیار استخدام کننده جاسوسان است. در برخی از فرهنگ‌ها، زمان‌ها و موقعیت‌ها، سکس انگیزه‌ای بی نظیر است. هر گاه از آن زیرکانه بهره گرفته شود، حداقل به اندازه ترس مطلق اثر بخش است. در فعالیت‌های جاسوسی، سکس در قالب هر دو شیوه درد و لذت به کار می‌رود و هر یک از آنها بر اساس شرایط موجود می‌توانند ثمربخش باشند. در بسیاری از افراد، علاقه به جنس مخالف تا سرحد تسلیم و اطاعت محض پر قدرت است. خواسته‌ها و امیال جنسی قابل کنترل و یا سرکوب نیستند و ارضاء این گونه تمایلات نفسانی به رفتاری اغلب نسنجیده، حتی تا حدی کاملاً خطرناک برای افراد درگیر می‌انجامد و گاهی این گونه رفتارها به غایت، غیر عقلانی است. (کوپر و دلینجر، پیشین: ۸۴) سکس یکی از راهکارهای مورد توجه سرویس‌های اطلاعاتی برای به دام انداختن طعمه‌هاست. این راهکار

¹ Alan Nunn May

² Manhattan

بالاخص در طول جنگ جهانی دوم بیشترین کاربرد را داشت. در دوران جنگ جهانی دوم تعداد قابل توجهی از نظامیان گرفتار جاسوس‌های زن شدند. نظامیانی که طعمه زنان جاسوس می‌شدند در ابتدا از هویت واقعی جاسوسان زن بی اطلاع بودند و به راحتی تخلیه اطلاعاتی می‌شدند. در این ماجراها عامل جاسوسی معمولاً بنا به ذائقه جنسی طرف مقابل وارد عمل می‌شود تا اطلاعات لازم را کسب کند. (بونی و کواسیچ، ۱۳۸۳: ۲۰۰) در بین سازمان‌های جاسوسی جهان، سازمان جاسوسی اسرائیل و روسیه بیشترین بهره را از زنان (پرستو) برای جاسوسی برده‌اند. مدیران این سازمان‌ها دریافته‌اند که زنان نسبت به مردان در بسیاری از عملیات‌های جاسوسی موفق‌تر عمل می‌کنند. اگر یک مأمور مرد به همراه یک زن برای یک عملیات جاسوسی اعزام شود، کمتر مورد سوء ظن دیگران قرار می‌گیرد. مוסاد از زنان برای تله‌های جنسی استفاده می‌کند. عموماً ترجیح می‌دهد که از زنان مجرد برای این اهداف استفاده کند. گرچه هیچ فشاری برای این کار وجود ندارد، اما انتظار می‌رود که زنان از جنسیت خود به عنوان اسلحه‌ای قدرتمند در خدمت جاسوسی بهره‌گیرند. (Raviv & Melman, 1990: 134) «ام‌اچ. ماهونی»^۱ دکترای علوم قضایی و افسر بازنشسته «سازمان سیا»^۲ در اثر خود به زندگی نامه ۱۵۰ زن جاسوس برجسته اشاره نموده است. وی می‌نویسد: «هنگامی که فرهنگ زنان در جاسوسی را می‌کشاید، یک ضرب‌المثل قدیمی نظر‌تان را جلب می‌کند که می‌گوید: مراقب زنان جاسوس باشید. دشمن، زنان را به خدمت گرفته تا اطلاعات ملوانان ما را تخلیه کند. تئوری دشمن این است که زنان به اندازه مردان در مظار جاسوسی قرار نمی‌گیرند. مراقب زنان پرحرف و مردان فضول باشید. همه چیز را ببینید، همه چیز را بشنوید، اما هیچ نگویند.» خانم «امی الیزابت تورپ بروسه»^۳ آمریکایی یک مأمور راستگو و صادق بود. وی به این نتیجه رسید که برای موفقیت در مأموریت جاسوسی باید از شئون اخلاقی خویش چشم‌پوشی کند. وی یکی از موفقیت‌آمیزترین عملیات‌های جاسوسی را در جنگ جهانی دوم به ثمر رسانید. ترتیب ملاقات وی با وابسته نظامی سفارتخانه ایتالیا در «واشنگتن دی.سی»^۴ داده شد تا اطلاعات وی را تخلیه کند. در مورد تمایلش به عرضه جنسی خود برای کسب اطلاعات گفته است: «به هر ترتیب جنگ را نمی‌توان فقط از راه‌های درست برد.» (Mahoney, 1993: 27-29) «گئورگی کاپوچین»^۵ جاسوس روسی که در سال ۱۹۸۸ به غرب پناهنده شد، در مصاحبه‌ای اعلام کرد: «سازمان اطلاعاتی کا.گ.ب به دلیل برخورداری از حمایت و همکاری دوستان هزار زن، کارایی نسبتاً موفقی در گردآوری اخبار و اطلاعات محرمانه در سراسر جهان دارد.» وی می‌افزاید: «جاسوس‌های زن به دلیل آنکه کمتر از جاسوسان مرد در مظار اتهام قرار می‌گیرند، موفق‌تر عمل می‌کنند. کا.گ.ب این توفیق را عملاً طی دو

¹ M.H Mahoney

² Central Intelligence Agency

³ Amie Elizabet Torpe Prussia

⁴ Washington D.C

⁵ Georgiy Cupochin

دهه اخیر در فعالیت‌های جاسوسی روزمره خود تجربه کرده‌است.» (مرادی، ۱۳۹۰: ۱۹) تحقیقات نشان داده است که در بین ۶۲ نفر از جاسوسان اروپایی مربوط به سال‌های ۲۰۱۰ الی ۲۰۲۱ در حدود ۹۸ درصد از آنان دگر جنس‌گرا بوده‌اند. (Jonsson & Gustafsson, 2022: 29) مرکز تحقیقات کارکنان امنیتی و دفاعی آمریکا در خصوص ۱۷۳ نفر از اتباع این کشور که با «انگیزه جنسی» (طی سه دوره) اقدام به جاسوسی کرده‌اند، این‌گونه گزارش نموده‌است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۱ جاسوس به میزان ۹۳ درصد با جنس مخالف و ۷ درصد با جنس موافق

دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۵۵ جاسوس به میزان ۹۶ درصد با جنس مخالف و ۴ درصد با جنس موافق

دوره سوم: ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۵۷ جاسوس به میزان ۹۸ درصد با جنس مخالف و ۲ درصد با جنس موافق (Herbig, op.cit:10)

۳-۱- مشکلات اقتصادی: تحقیقات نشان داده است که فشار ناشی از مشکلات اقتصادی نقش قابل توجهی در بروز رفتار مجرمانه ایفا می‌کند. «موریس پلاسکو»^۱ معتقد است، بخش عمده‌ای از دنیای غرب در طول ۱۵۰ سال گذشته به توجه به افزایش آشکار رفاه اقتصادی شاهد افزایش نرخ جرم بوده‌اند. وی استدلال نمود، پیشرفت بی سابقه غرب در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی به کارگران معمولی موقعیت اقتصادی بهتری نسبت به گذشته بخشید، ولی با این وجود، فشارها و تقاضاهای جدیدی را دامن زد که اغلب به مجرمیت منجر می‌شوند. پلاسگو چنین نتیجه گرفت: «هر زمانی که انگیزه‌ها و موقعیت‌های فزاینده برای فعالیت‌های نامشروع از میزان فزاینده فعالیت مشروع بیشتر می‌شود، زمینه برای افزایش جرم فراهم می‌شود.» (اسنیپس و دیگران، ۱۳۸۰، ۱۶۲) به عقیده «سان تزو»^۲ کلید موفقیت در کار اطلاعاتی، توانایی در تطبیع مقام‌های اردوگاه دشمن است. وی متوجه است که این امر، خصوصاً برای کسی که وفاداری را یک حُسن مهم می‌داند، سؤال بر انگیز است. مسلماً وی متوجه این امر بوده که فاسد کردن مقامات و اتباع کشورهای دیگر با سازگاری مطلوب بین زیر دستان و حاکمان به زحمت قابل انطباق است. (شولسکی، ۱۳۸۱: ۳۲۸) «تری تامپسون»^۳ روانشناس پژوهشی ایالات متحده می‌نویسد: «عوامل متعددی وجود دارند که ممکن است به آسیب‌پذیری جاسوسان در برابر پیشنهاد پول کمک کنند. از جمله فرهنگ یکسان دانستن موفقیت با سود مادی، قدرت و منزلت اجتماعی با موفقیت مادی، ارضای نفس از طریق دریافت پول و همچنین احساس آرامش جاسوس در قبال دریافت حقوق

¹ Morris Plascow

² Sun Tzo

³ Terry Tampson

خود به دلیل نیاز مالی. تامسون همچنین پیشنهادات جالبی ارائه می‌دهد که تمایل به خطر پذیری دارد. یکی از ویژگی‌های شخصیتی که ممکن است فرد را به سوی حرفه جاسوسی جذب کند، به طور خواسته یا ناخواسته نیازهای مالی است. فرد در یک وضعیتی قرار می‌گیرد که به دلیل نیاز مالی، جاسوسی را به عنوان تنها راه‌حل قابل قبول برای رهایی از مشکل خود انتخاب می‌کند. (Charney, 2016: 72)

تحقیقات نشان داده است که در بین ۱۵۰ جاسوس آمریکایی که از سال ۱۹۴۷ تا ۲۰۰۱ در آمریکا به اتهام جاسوسی دستگیر شده‌اند، قریب به ۵۶٪ از آنان با انگیزه مالی جاسوسی کرده‌اند. (ویسکف و هریک، ۱۳۹۴: ۹۱) برخی از جاسوسانی که بیشترین خسارت را وارد می‌نمایند، الزاماً مقام بالایی ندارند. سرخوهای که در قسمت ارتباطات کار می‌کنند از لحاظ دسترسی به اطلاعات می‌توانند از یک ژنرال ارزشمندتر باشد. سرویس‌های خارجی به خوبی می‌دانند که دسترسی به اطلاعات، ارتباطی با درجه افراد ندارد. این افراد از اهداف استخدامی سرویس رقیب هستند. زیرا حقوق کمتری دریافت می‌کنند و احتمالاً با مشکلات مالی بیشتری مواجه هستند. تحصیلات و مهارت کمتری دارند و به همین جهت کمتر مورد توجه و قدردانی سازمان خود قرار می‌گیرند. (اولسون، ۱۴۰۰: ۲۰۳) تحقیقات نشان داده که قریب به نیمی از ۱۶۰ پرونده جاسوسی مربوط به اتباع تایوان در قالب پرداخت‌های نقدی، هزینه سفر تعطیلات، حقوق و هدایای گران قیمت بوده است. موارد یادشده بیشترین انگیزه برای استخدام افسران نظامی بازنشسته تایوانی بوده‌اند. پول محرک اصلی در جاسوسی است که در ۵۵ درصد از پرونده‌های سرویس جاسوسی چین مشهود است. (Eftimaiades, 2023: 8) «رابرت فیلیپ هانسن»^۱ متولد ۱۹۴۴ سرپرست میدانی اداره اطلاعات «اف.بی.آی»^۲ در شهر نیویورک در اکتبر سال ۱۹۸۵ در قبال دریافت پول به عوامل سرویس جاسوسی روس قول همکاری داد. در مجموع مبلغی معادل ۱/۴ میلیون دلار به صورت نقد و یک قطعه الماس از سرویس روسیه دریافت نمود و در سال ۲۰۰۱ پس از قراردادن بسته‌ای حاوی اطلاعات سری در محل قرار از پیش تعیین شده در «ویرجینیا»^۳ دستگیر و پس از اعتراف به جرم جاسوسی به حبس ابد محکوم شد. (میلتون، ۱۳۹۵: ۸) مرکز تحقیقات کارکنان دفاعی و امنیتی آمریکا در خصوص ۲۰۹ نفر از اتباع این کشور که با «انگیزه مالی» (طی سه دوره) اقدام به جاسوسی کرده‌اند، این گونه گزارش نموده است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۸ جاسوس به میزان ۴۱ درصد
 دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۷۴ جاسوس به میزان ۴۵ درصد
 دوره سوم: ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۶۷ جاسوس به میزان ۲ درصد. (Herbig, op.cit: 48)

¹ Robert philip Hanssen

² Federal Bureau of investigation

³ Virginia

۴-۱- انگیزه انتقام جوئی: انتقام جوئی انگیزه‌ای قوی و پایدار در جاسوسی است. چنین انگیزه‌ای از خشم و عصبانیت افراد به دلیل رفتار ناعادلانه تجربه شده یا نشأت می‌گیرد. این انگیزه از خودش تغذیه می‌کند، زیرا عمل انتقام جویی، بی‌عدالتی را به یک جاسوس که در معرض آن قرار گرفته است، یادآوری می‌کند. (Smit, 2017:183) در انتقام جوئی، جاسوس یک خشم غیر ایدئولوژیک نسبت به کشور یا کارفرمایش به دلیل برخی بی‌عدالتی‌ها از جمله عدم تشخیص یا قدردانی کافی، ناکامی در دستیابی به ترفیع، پرداخت ناکافی، دیگر پاداش‌ها یا مطالبات شخصی پیدا می‌کند. یک نکته مهم این است که بی‌عدالتی ممکن است واقعی یا غیر واقعی باشد، اما جاسوس آن را واقعی و شخصی می‌پندارد. «تامپسون»^۱ عنوان می‌کند که انتظارات غیر واقعی از محل کار نشان می‌دهد که زوال شخصیت دیوان سالاری‌های بزرگ، برآورد بیش از حد استعداد واقعی فرد و فرهنگ ایجاد نارضایتی ناشی از جریان پرهزینه گزارش‌های منفی رسانه‌ها، همگی به نارضایتی کمک می‌کنند. (Charney, op.cit: 74) تهدیدات مستقیم و غیر مستقیم تلافی جویانه را باید جدی گرفت. میل به انتقام جویی می‌تواند منجر به خرابکاری و جاسوسی شود. تحقیقات نشان داده است که برخی از افراد صرفاً با انگیزه انتقام جویی اقدام به جاسوسی می‌کنند. انتقام جویی در افراد خود شیفته که اعتماد به نفس کاذبی دارند، خود را بیشتر نشان می‌دهد. اعتماد به نفس آنها بر اساس یک تصور کاملاً نادرست از توانایی‌هایشان است. آنها انتقاد، اختلاف نظر یا بی‌توجهی به استعدادهای خاص خود را یک توهین شخصی قلمداد می‌کنند که سزاوار انتقام است. انتقام، دارویی برای التیام دردهایشان است. (سادات و ساجدی، پیشین: ۴۱۴) فردی که قصد انتقام جویی دارد، ممکن است واقعاً حقی از او ضایع نشده باشد، بلکه این احساس در او ایجاد شده که حق او بیش از وضعیّت موجود بوده و جامعه برای توانمندی و استعداد او ارزشی قائل نشده است. تحقیقات نشان داده که وقوع جرم جاسوسی به دلیل انتقام جویی ناشی از نارضایتی شغلی در سی سال گذشته به رغم توسعه نهادهای مدنی و نظامی افزایش یافته است. (سادات، ۱۳۹۸: ۱۰۶) ژنرال «دیمیتری پتروویچ پولیاکوف»^۲ افسر عالی رتبه سازمان اطلاعات نظامی روسیه با انگیزه انتقام جویی حاضر به همکاری با سازمان سیا شد. به نظر «ویکتور چرکاشین»^۳ افسر ارشد ضد اطلاعات روسیه، علت آزردهی پولیاکوف به دلیل مخالفت رهبر سابق شوروی با اعزام پسر سه ساله او به نیویورک برای درمان بود که در نهایت منجر به مرگ پسرش شد. همکاری پولیاکوف با سازمان سیا دقیقاً بلافاصله پس از وقوع این واقعه تلخ صورت گرفت. پولیاکوف به مدت ۲۵ سال با سازمان سیا همکاری نمود. پله‌های ترقی را با موفقیت سپری کرد تا این که به درجه ژنرالی دست یافت. (مرادی، پیشین: ۴-۵۳) مرکز تحقیقات کارکنان امنیتی

¹ Tompson.

² Dimitri Petrovic Poliakov

³ Victor Cherkashin

و دفاعی آمریکا در خصوص ۲۰۹ نفر از اتباع این کشور که با انگیزه «انتقام جویی» (طی سه دوره) اقدام به جاسوسی کرده‌اند، این گونه گزارش نموده است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۸ جاسوس به میزان ۱۷ درصد

دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۷۴ جاسوس به میزان ۱۷ درصد

دوره سوم: ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۶۷ جاسوس به میزان ۱۵ درصد. (Herbig, op.cit: 48)

۵-۱- انگیزه میهن پرستی: کسی که با انگیزه میهن پرستی یا وفاداری به وطن اقدام به جاسوسی می‌کند، نگرانی چندانی از مجازات‌های پیش بینی شده برای این جرم ندارد، بلکه بابت رفتار خود احساس لذت می‌نماید. «آلسدیر مک اینتایر»^۱ استدلال می‌کند که میهن پرستی این مفهوم را به ذهن متبادر می‌کند که «من تلاش می‌کنم منافع کشور خود را ارتقا دهم و شما تلاش می‌کنید منافع کشور خودتان را ارتقا دهید.» (سادات، پیشین: ۳۸۷) «جورج تروفیموف»^۲ اهل روسیه پس از مهاجرت به آمریکا در سال ۱۹۵۱ موفق شد، تابعیت آمریکایی کسب کند. وی در ذخیره ارتش ایالات متحده به عنوان افسر اطلاعاتی استخدام شد. وی در اواخر دهه ۱۹۶۰ توسط یکی از دوستان دوران کودکی خود جذب سرویس جاسوسی شوروی شد. تروفیموف از ۱۹۶۹ تا ۱۹۹۴ توانست از اسناد سری مربوط تسلیحات هسته‌ای آمریکا در دفتر کارش عکس برداری کند و در اختیار سرویس جاسوسی روس قرار دهد. پس از مدتی، اف.بی.آی به ارتباط تروفیموف با دوستش مظنون شد و در ژوئیه ۱۹۹۷ به کمک یک عامل مخفی آمریکایی که خود را به عنوان یک افسر روسی به وی معرفی کرده بود، شناسایی و دستگیر شد. تروفیموف در جریان ملاقات با عامل مخفی آمریکا (به دلیل بی اطلاعی از هویت واقعی او) اقرار نمود که اطلاعات ارتش را در اختیار روس‌ها قرار داده است. در صحبت‌های خود عنوان نموده بود: «من در اینجا آمریکایی نیستم» و منظورش این بود که رسماً یک شهروند آمریکایی است، اما قلباً وفادار به سرزمین مادری خود (روسیه) است. (فریدل، ۱۳۸۲: ۲۸) مرکز تحقیقات کارکنان امنیتی و دفاعی آمریکا در خصوص ۲۰۹ نفر از اتباع این کشور که با انگیزه وفاداری به وطن خود (سرزمین مادری) اقدام به جاسوسی کرده‌اند، این گونه گزارش (مربوط به سه دوره زمانی) نموده است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۸ جاسوس به میزان ۱۷ درصد

دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۷۴ جاسوس به میزان ۱۴ درصد

دوره سوم: ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۶۷ جاسوس به میزان ۲۲ درصد. (Herbig, op.cit: 48)

¹ Alasdair Macintyre

² George Trofimof

۶-۱- تملق گویی: فرد متملق به دلایل گوناگونی از جمله ارتقا مقام، پیشرفت، ضعف و ناتوانی فکری و عملی، تلاش برای حفظ مقام و موقعیت خود و کسب موفقیت و امتیاز بدون زحمت متوسل به تملق گویی می‌شود. (عباس زادگان و رضایی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۷) تملق گویی یکی از نقاط ضعف فرد می‌باشد که ریشه در دوران گذشته او مثل محیط خانوادگی، دوستان، بستگان، مدرسه و دانشگاه دارد. جاسوس متملق برای خرسند کردن عامل سرویس تن به جاسوسی می‌دهد، ضمن این که از عواقب ناخوشایند جاسوسی آگاه است. مرکز تحقیقات کارکنان دفاعی و امنیتی آمریکا گزارش کرده است که در بین ۱۵۰ نفر از اتباع ایالات متحده (از سال ۱۹۴۷ تا ۲۰۰۱) که به اتهام جاسوسی تحت تعقیب قرار گرفته‌اند، در حدود ۱۰ درصد از آنان با انگیزه تملق گوئی جاسوسی کرده‌اند. بیشتر این جاسوسان در کار خود موفق بوده‌اند و تنها ۲ نفر از ۱۴ نفر در انتقال اطلاعات با شکست مواجه شده‌اند. (ویسکف و هریگ، پیشین: ۹۷) «رونالد همفر»^۱ در آژانس اطلاعات ایالات متحده خدمت می‌کرد. وی در سال ۱۹۷۵ با انگیزه تملق گویی، اسناد فوق سری این سازمان را در اختیار یکی از دوستان ویتنامی خود قرار داد. فرد ویتنامی، اطلاعات را به هیئت نمایندگی کشور خود در گفتگوی صلح پاریس داد. همفر به اتهام جاسوسی دستگیر و به ۱۵ سال حبس محکوم شد. (Barker, 1996: 85) اولسون مدیر سابق ضد اطلاعات سازمان سیا می‌نویسد: «سایر سرویس‌های اطلاعاتی از جمله سازمان سیا، از افرادی بهره‌مند می‌شوند که با انگیزه تملق گویی و به صورت داوطلبانه حاضر به همکاری با سرویس حریف هستند. این افراد معمولاً با پای خود به سفارت یا اماکن رسمی دیگری مراجعه می‌کنند. افسرانی که با خود معرفان مصاحبه می‌کنند آموزش می‌بینند که سره از ناسره را تشخیص دهند. در صورت مناسب بودن شرایط برای ادامه پیگیری کیس، برنامه‌ریزی می‌کنند. روس‌ها افراد خود معرف را افرادی با حسن نیت می‌خوانند.» (اولسون، پیشین: ۳۳۴) مرکز تحقیقات کارکنان دفاعی و امنیتی آمریکا در خصوص ۲۰۹ نفر از افراد مربوط به سه دوره که به اتهام جاسوسی در این کشور تحت تعقیب قرار گرفته‌اند، نشان داده است که برخی از آنان با انگیزه تملق گویی اقدام به جاسوسی کرده‌اند:

دوره اول: از ۱۹۴۷-۱۹۷۹ در بین ۶۸ جاسوس به میزان ۶ درصد

دوره دوم: از ۱۹۸۰-۱۹۸۹ در بین ۷۴ جاسوس به میزان ۹ درصد

دوره سوم: از ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۶۷ جاسوس به میزان ۱۶ درصد. (Herbig, op.cit:48)

۷-۱- شانتاژ: «شانتاژ»^۲ از فعل فرانسوی گرفته شده و همراه با اجبار است. در شانتاژ عکس سایر انگیزه‌ها، جاسوس با اراده آزاد خود عمل نمی‌کند، بلکه به واسطه ترس از مجازات، افشای تخلف یا

¹ Ronald Humpher

² Chanter

برخی از نتایج نامطلوب مجبور به جاسوسی می‌شود. انگیزه اصلی جاسوس، فرار از مجازات و سرزنش دیگران است. جاسوس معمولاً در حد لزوم برای جاسوسی همکاری می‌کند و تلاش می‌کند که در فرصت مناسب از کنترل خارج شود. (Charney: op.cit: 73) بهره‌گیری از شانتاژ، یکی از قدیمی‌ترین شیوه‌های مؤثر و کارساز جاسوسی است. کسانی که با ابزار شانتاژ در دام جاسوسی گرفتار می‌شوند، هادیان خود را دوست ندارند. امکان فرار برای کسانی که در این قلاب گرفتار می‌شوند، بسیار دشوار است. برای این که طعمه همیشه بر قلاب بماند و تأثیر خود را از دست ندهد، نیاز به مراقبت و توجه دائم دارد. اگر شانتاژ را از عوامل مهم بویایی و محرک در جاسوسی به حساب آوریم، شایدگرافه نگفته باشیم. در بسیاری از سرویس‌های جاسوسی، مهم‌ترین سلاح در انبار تسلیحاتی امور استخدامی، بهره‌گیری از این وسیله است. این سرویس‌ها به معنی واقعی کلمه، مردم را مجبور به جاسوسی می‌کنند. (کوپر و دلینجر، پیشین: ۸۲) از نظر اردبیلی، کسی که تحت اجبار مجبور به انجام رفتاری می‌شود، از قوای عقلانی برخوردار است. به عبارتی، «بر خلاف جنون که شعور و قوه تمیز انسان مختل می‌شود، اجبار تأثیری بر قوای عاقله انسان ندارد. زیرا انسان مجبور می‌داند که چه می‌کند و به عواقب کار خود نیز آگاه است، ولی بر خلاف میل خود نمی‌تواند از این کار خودداری کند. زیرا فشاری که به او وارد شده و او را به ارتکاب فعل یا ترک فعل مجبور کرده است، عادتاً قابل تحمل نیست.» (اردبیلی، ۱۳۹۵: ۱۷۳) استفاده از زنان در سرویس‌های جاسوسی از طریق به دام انداختن طعمه‌ها و استفاده از این ابزار برای شانتاژ و تخلیه اطلاعات، یکی از شیوه‌های رایج بوده و می‌باشد. همچنین برای اجرای برخی از عملیات‌های ارتباطی، پشتیبانی و هدایت از شبکه‌ها و عوامل مورد بهره برداری قرار می‌گیرد. ژنرال «پروسی دکر»^۱ در کتاب «جنگ کوچک» می‌نویسد: «رازی را که زنان با کشیش‌ها نتوانستند کشف کنند، احتمالاً هرگز فاش نخواهد شد.» این نکات و اسناد تاریخی بیانگر این حقیقت هستند که استفاده از زنان در عملیات‌های جاسوسی پیشینه‌ای طولانی دارد. پیشینه‌ای که با تاریخ پیدایش پدیده جاسوسی ارتباط تنگاتنگی دارد. (مرادی، پیشین: ۹۸) موفق‌ترین موارد برای شانتاژ، استفاده از عملیات «پرستو» یعنی فرستادن منابع زن و یا مرد برای اغوای جنسی است. یک فرد خارجی که با یک پرستو رابطه جنسی برقرار می‌کند را می‌توان از طریق مواجه نمودن با صوت یا تصویر تهیه شده در خفی تهدید نمود و در معرض رسوایی جنسی قرار داد. یک پرستو می‌تواند ادعای بارداری و درخواست سقط جنین کند. اعضای قلابی و خانواده به ظاهر تعصبی وی می‌توانند دست به اقدامات تهدید آمیز بزنند. سپس یک شخصیت خیر خواه (یک افسر ضد اطلاعاتی) ظاهر شده و با پیشنهاد میانجی‌گری و نجات او از معرکه، درخواست جلب همکاری کند. (چرکاشین، ۱۳۹۸: ۷۸) عوامل سرویس جاسوسی به خوبی آموخته‌اند که قبل از

^۱ Prusy Decker

پیشنهاد جاسوسی به طعمه خود، علائق و وابستگی‌های او را شناسایی کنند. «جان وسلی»^۱ کارمند اداره دریا سالاری سفارت بریتانیا در مسکو از جمله کسانی است که تحت فشار شانتاژ مجبور به جاسوسی شد. مأموران سرویس جاسوسی روس، مدارک و مستندات دال بر هم جنس‌گرایی وسلی با چند مرد به دست آورده بودند و از این طریق وی را مجبور به همکاری با خود کردند. مأموران کا.گ.ب به او فهماندند که در صورت عدم همکاری، مدارک و مستندات روابط جنسی وی را در اختیار سفارت بریتانیا قرار خواهند داد. وسلی پس از بازگشت به لندن در سال ۱۹۵۶ به دلیل ترس و نگرانی از تهدیدات صورت گرفته به همکاری خود با سرویس جاسوسی کا.گ.ب ادامه داد و در سال ۱۹۶۲ دستگیر و به ۱۸ سال زندان محکوم شد. وی در بازجویی‌ها عنوان نمود که به دلیل ترس از افشای روابط جنسی خود، مجبور به همکاری با سرویس جاسوسی کا.گ.ب شده است. (میلتون، پیشین: ۲۰۴) مرکز تحقیقات کارکنان دفاعی و امنیتی آمریکا در خصوص ۲۰۹ از اتباع این کشور مربوط به سه دوره که تحت فشار شانتاژ اقدام به جاسوسی کرده‌اند، نشان داده است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۸ جاسوس به میزان ۷ درصد

دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۷۴ جاسوس به میزان ۲ درصد

دوره سوم: ۲۰۱۵-۱۹۹۰ در بین ۶۷ جاسوس به میزان ۲ درصد. (Herbig, op.cit: 48)

۸-۱- انگیزه ایدئولوژیک: ایدئولوژی، مجموعه‌ای مشترک از باورها مبنی بر این است که جهان چگونه هست و چگونه باید باشد. ایدئولوژی بیانگر یک نظام اعتقادی مشترک است. یک ایدئولوژی هنگامی که منعکس‌کننده غرور فرد باشد، مورد پذیرش او قرار می‌گیرد. انگیزه ایدئولوژی بیانگر باور یا اعتقاد فرد است. یک ایدئولوژی برای تأیید باورهای آگاهانه یا ناآگاهانه فرد انتخاب می‌شود که قبلاً درونی شده است. (Charney, op.cit: 72) آنچه که دیگران در اثر ترس، حرص، طمع و یا شهوت انجام می‌دهند، جاسوس دارای انگیزه اعتقادی آن را عاشقانه انجام می‌دهد. کسی که با انگیزه اعتقادی جاسوسی می‌کند، با ایده‌ها و افکارش به پیش می‌رود و نیروی عقیدتی او پشتوانه کارهایش است. چنین عقایدی شاید خود جوش بوده یا دیگران آن را ایجاد یا تقویت کرده باشند. افکار و عقایدشان از نظر دورنی آنها را ارضاء نموده و عاملی پیش برنده برای نیل به مأموریت‌شان در مسیر جاسوسی است. فرد جاسوس با انگیزه اعتقادی هنگامی که نظام عقیدتی خود را در آستانه فروپاشی می‌بیند، در مورد خود و کسانی که برای آنها کار می‌کند، دچار تردید می‌شود. در لحظه ورود به جاسوسی، این احساسات همواره پر قدرت و دست نخورده باقی مانده و غالباً مستحکم هستند. این افراد معمولاً خواهان هیچ گونه پاداش یا دستمزدی نیستند. همین که توانسته‌اند در مسیر اهداف خود خدمت کنند، احساس رضایت می‌کنند.

¹ John Wesley

(کوپر و دلینجر، پیشین: ۸۹) انگیزه ایدئولوژیک را بیشتر می‌توان در جاسوسان دوران جنگ سرد بین شوری سابق و آمریکا مشاهده کرد. در این مقطع، برخی از افراد با انگیزه اعتقادی جذب سرویس جاسوسی شوروی شدند. در واقع در طی دهه‌های ۱۹۵۰ تعداد زیادی از جاسوسان از هواداران کمونیست بودند. (رادنی، ۱۳۸۷: ۱۳۸) مدیر سابق ضد اطلاعات سازمان سیا «جیمز.ام. اولسون»^۱ در کتاب خود می‌نویسد: «من در مورد عقاید راسخ دچار دوگانگی هستم. از یک طرف، من افرادی که در باورهای خود ثابت قدم هستند و حاضرند، همه چیز حتی زندگی و آزادی خود را در راه آرمان‌هایشان قربانی کنند را تحسین می‌کنم. من در کلاس‌هایم در مدرسه بوش به دانشجویان می‌گویم که دست خودم نیست. به «اتل و ژولیوس روزنبرگ»^۲ (زوج جاسوس) به دلیل تعهد جدی‌شان به کمونیسم احترام می‌گذارم. آنها حاضر شدند که مرگ روی صندلی برقی (صندلی اعدام) را بپذیرند، اما باورهایشان را زیر پا نگذارند. البته من با آرمان آنها موافق نیستم، اما هنوز هم می‌توانم به عمق عقیده راسخ آنها احترام بگذارم و از آنها قدردانی کنم. از طرف دیگر، من به عنوان یک کارشناس ضد اطلاعات از عقیده راسخ متنفر هستم، چون باعث می‌شود که دستگیری جاسوسان دشوارتر شود. جاسوسانی که دارای عقیده راسخ هستند، معمولاً به چشم نمی‌آیند و در مقایسه با جاسوسان مزدور و غیر اخلاقی، مأموریت‌شان را بهتر مخفی می‌کنند. احتمال کمتری وجود دارد که جاسوسان عقیدتی از طریق ولخرجی و رفتارهای بی‌ملاحظه، توجه افراد را به خود جلب کنند. (اولسون، پیشین: ۱-۲۳۰) مرکز تحقیقات امنیت کارکنان دفاعی آمریکا در خصوص تعداد ۱۷۳ نفر از اتباع این کشور مربوط به سه دوره که با انگیزه ایدئولوژیک جاسوسی کرده‌اند، این گونه گزارش نموده است:

دوره اول: ۱۹۷۹-۱۹۴۷ در بین ۶۶ جاسوس به میزان ۱۴ درصد

دوره دوم: ۱۹۸۹-۱۹۸۰ در بین ۷۰ جاسوس به میزان ۴ درصد

دوره سوم: ۲۰۰۷-۱۹۹۰ در بین ۳۷ جاسوس به میزان ۱۴ درصد. (Herbig, 2008: 40)

نتیجه‌گیری

در این پژوهش علت وقوع جرم جاسوسی از منظر جامعه‌شناسی جنایی و در چارچوب نظریه فشار رابرت مرتون مورد واکاوی قرار گرفته است. بررسی سوابق جاسوسانی که تا کنون شناسایی و دستگیر شده‌اند، نشان داده است که علت جاسوسی آنان معطوف به فشارهای گوناگون اجتماعی است. این عوامل می‌توانند در شکل‌گیری انگیزه‌های جاسوسی مؤثر واقع شوند. سوابق جاسوسان حاکی است که برخی از آنان تحت تأثیر فشار عوامل اجتماعی مرتکب جرم جاسوسی شده‌اند. از مصادیق آن می‌توان به

¹ James. M. Olson

² Ethel & Julius Rosenberg

جاسوسانی اشاره نمود که به دلیل فشار ناشی از مشکلات اقتصادی (با انگیزه مالی)، عدم رضایت شغلی (با انگیزه انتقام‌جویی) و اجبار (تحت فشار شانتاژ) مرتکب جرم جاسوسی شده‌اند. برخی دیگر از آنان (عکس نظریه فشار مرتون) بدون این که تحت فشار اجتماعی قرار گرفته باشند، مرتکب جرم جاسوسی شده‌اند. از مصادیق آن می‌توان به جاسوسانی اشاره نمود که با انگیزه مالی به دلیل طمع ورزی یا در مواردی برای جلب نظر دیگران با انگیزه تملق‌جویی اقدام به جاسوسی نموده‌اند. جاسوسانی که با انگیزه میهن پرستی، ایدئولوژیک یا بشردوستانه اقدام به جاسوسی می‌کنند، به دلایل زیر نسبت به دیگر جاسوسان خطرناک‌ترند و از انگیزه مستحکم‌تر و پایداری‌تری در جاسوسی برخوردارند:

- ۱- ابایی از مجازات‌های سنگین (حبس‌های طولانی مدّت یا اعدام) ندارند.
- ۲- نتیجه جاسوسی برای آنان از اهمیت زیادی برخوردار است.
- ۳- بابت جاسوسی اظهار ندامت و پشیمانی نمی‌کنند، چه بسا احساس غرور و افتخار می‌کنند. این قهرمانی ممکن است که به شکل یک قهرمان ملی (جاسوسی با انگیزه میهن پرستی)، مکتبی (جاسوسی با انگیزه ایدئولوژیک) یا جهانی (جاسوسی با انگیزه بشر دوستانه) جلوه کند.

منابع

- ۱- آدابی، حمید رضا، جامعه شناسی جنائی، انتشارات مجد، چاپ اول، ۱۳۹۳.
- ۲- اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، نشر میزان، چاپ پنجاهم، ۱۳۹۵.
- ۳- اسنودن، ادوارد، بایگانی همیشگی، ترجمه علی مجتهد زاده، انتشارات کتاب پارسه، چاپ دوم، ۱۳۹۸.
- ۴- اسنیپس، جفری و توماس برنارد، و جرج ولد، جرم شناسی نظری (گذری بر نظریه های جرم شناسی)، ترجمه علی شجاعی، انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- ۵- اولسون، جیمز ام، شکار جاسوس هنر ضد اطلاعات، ترجمه رضا ثابتی و رسول سبحانی، انتشارات دانشگاه اطلاعات امنیت ملی، چاپ اول، ۱۴۰۰.
- ۶- بارتل، کرت. آر و آنه ام، روانشناسی رفتار جنائی، ترجمه محمد جعفر ساعد و جمعی از پژوهشگران دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، انتشارات کنج دانش، چاپ اول، ۱۴۰۰.
- ۷- بونی، ویلیام. سی و جرال. دال کواسیچ، جاسوسی شبکه ای: تهدید جهانی اطلاعات، ترجمه و انتشارات دانشکده امام باقر (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- ۸- چرکاشین، ویکتور، منبع گردان (خاطرات یک افسر کا.گ.ب)، ترجمه و انتشارات دانشکده اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- ۹- رادنی، کارلیس لی، جاسوس و جاسوسان، ترجمه داوود ولیان، انتشارات دانشکده امام باقر (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۷.

- ۱۰- ساجدی، اکبر و غلامرضا سادات، بررسی انگیزه‌های جاسوسی، دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، چاپ اول، ۱۳۹۵.
- ۱۱- سادات، غلامرضا، جاسوسی و خیانت (چهارچوب‌های نظری و راهکارهای مقابله)، انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، چاپ اول، ۱۳۹۸.
- ۱۲- شالچیان، طاهره، آشنایی با اصول روانشناسی، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
- ۱۳- شولسکی، آبرام، نبرد بی صدا، ترجمه و انتشارات معاونت پژوهشی دانشکده امام باقر(ع)، چاپ اول، ۱۳۸۱.
- ۱۴- عباس زادگان، سید محمد و مرتضی رضائی، ستایشگری در نظام اداری معاصر ایران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- ۱۵- فریدل، ران، جاسوسی: دنیای مدرن جاسوسی، ترجمه و انتشارات دانشکده امام باقر(ع)، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- ۱۶- کوپر، اچ.اچ و لورنس دلینجر، تربیت جاسوسان، ترجمه و انتشارات دانشکده امام باقر(ع)، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- ۱۷- گارو، رنه، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، ترجمه سید ضیاءالدین نقابت، انتشارات مجد، چاپ اول، ۱۳۴۳.
- ۱۸- گسن، ریموند، جرم‌شناسی نظری، ترجمه مهدی کی‌نیا، چاپ پنجم، انتشارات مجد، چاپ پنجم، ۱۳۹۲.
- ۱۹- مرادی، صفر علی، جاسوسی، چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین(ع)، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- ۲۰- معاونت پژوهش و تولید علم، جاسوسی و جمع‌آوری اطلاعات، انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، چاپ اول، ۱۳۹۵.
- ۲۱- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، انتشارات فرهنگ نما، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- ۲۲- میلتنون، کیت و دایره المعارف مصور جاسوسی، ترجمه الهام شوشتری زاده، نشر سایان، چاپ دوم، ۱۳۹۵.
- ۲۳- وایت، راب و فیونا هینز، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه علی سلیمی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دهم، ۱۳۹۸.
- ۲۴- ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای اختصاصی، انتشارات داد، چاپ دوم، ۱۳۷۳.
- ۲۵- ویسکف، مارتین. اف و کترین. ال هرپیگ، جاسوسی شهروندان آمریکایی علیه ایالات متحده آمریکا، ترجمه محمد عباسی، انتشارات پژوهشکده فارابی، چاپ اول، ۱۳۹۴.
- ۲۶- نجفی توانا، علی، جرم‌شناسی، انتشارات آموزش و سنجش، چاپ بیستم، ۱۳۹۷.
- 27- Barker, Rodney, Dancing with the devil. sex, expionage and the US, Marines, The Clyton Lonetree story, New York, Iv Books, 1996.

- 28- Bimfort, Martin T, A Definition of Intelligence, Studies in Intelligence Vol. 46, No, 3, 1-13, 1958.
- 29- Charney, David L, Psychology of Espionage, Published by the Intelligencer: Journal of U.S. Intelligence, Vol. 22, No. 1, 2016.
- 30- Danesy, Frank.Christian, An exploration of the variables that act predictors of insider espionage: a five-factor approach, University of south Africa, 2022.
- 31- Demarest, Geoffrey B, Espionage in international Law, Published by Denver Journal of international law & Policy, Vol. 24, N0. 2, PP, 321-348, 1996.
- 32- Eftimiades, Nicholas, Chinas espionage recruitment motivations (Getting rid of the mice), European intelligence academy, Research paper senes, No, 5, 2023.
- 33-Herbig, Katherine L, Changes in espionage by Americans, 1947 – 2007, Monetry: Department of Defense, 2008
- 34-Herbig, Katherine L, The Expanding Spectrum of Espionage by American, 1947-2015, Technical Report 17-10, 2017.
- 35-Jonsson, Michael & Jakob Gustafsson, Espionage by Europeans 2010-2021, A preliminary review of court cases, FOI-R-5312-SE, 2022.
- 36-Lowenthal, Mark M, Intelligence from Secrets to policy, Washington DC: Cngressional Quarterly press, Second edition, 2002.
- 37-Mahoney, M.H, Women in Espionage: Biographical Dictionary, California, Library of Congress cataloging –in-punlication Data, 1993.
- 38-Noonan, CF, Detecting malicious insiders, Prepared for the U.S Department of energy under contract DE.aco5- 76RLo1830, 2018.
- 39-Raviv, Dan & Melman, Yossi, Every Spy a Prince, London, New York, Dantam Press, 1990.
- 40-Smith, M, The anatomy of a traitor: The history of espionage and beteryal, London, Aurm press, 2017.